

Udvandringen fra Ringsted kommune til USA 1848 -1914

Henning Bender

I den nordvestlige del af Iowa på grænsen til Minnesota i USA, finder man byen "*Ringsted*". De fleste vil naturligvis tro, at navnet skyldes en særlig kraftig indvandring fra Ringsted på Sjælland, men det er ikke tilfældet. Midtsjællænderne rejste allerede fra og med marts 1848 til Racine i Wisconsin og Chicago i Illinois og det endda i så store tal, at den samlede oversøiske udvandring fra Midtsjælland, målt i forhold til befolkningstallet, var højere end fra noget andet sted på Sjælland. At der var så mange udvandrere netop fra Midtsjælland skyldtes fra først af baptisterne. I næste omgang, at jo tidligere den oversøiske udvandring startede fra en egn i Danmark, jo stærkere blev den fremover fra samme egn i kraft af de mange breve og forudbetalte billetter der blev sendt hjem til familie og bekendte. Fra egnen omkring Ringsted blev udvandringen endda yderligere forstærket af generalagenten for den danske Amerikalinje, Alfred Mortensen (1843-1911). Han var født og voksede op ved Torvet i Ringsted, men arbejdede som rejseagent, hotelejer og jordsælger i Chicago netop da den danske udvandring til USA kulminerede først i 1880'erne. Mortensen var både dygtig og pålidelig, men det var der ikke alle danske rejseagenter der var. Oprettelsen af "*Ringsted*" i Iowa er et eksempel på hvor galt det kunne gå.

Ringsted i Iowa.

"*Ringsted*" i Iowa tiltrak som nævnt *ikke* mange indvandrere fra Ringsted på Sjælland. Langt de fleste dansk-amerikanere i dette hjørne af Iowa kom fra Jylland. Bynavnet skyldtes imidlertid indirekte *Karen Marie Andersen* (1860-1939), født i Hjelmsøllille i Tybjerg sogn, 11 km. syd for Ringsted. 1881 rejste hun til Amerika og blev i 1883 gift i Nebraska med John Larsen (1851-1902) fra Tranekær på Langeland. Han var allerede taget til USA i 1872 og havde siden arbejdet sig vestover som landarbejder. Sammen med 11 andre danske familier fik han i 1883 et lokkende tilbud på billig jord i Iowa og investerede som de øvrige hele opsparringen i udbetalingen på "*næsten gratis jord*". En vældig god og sikker investering lovede sælgeren, tidligere rigsdagsmand og professor i økonomi, N. C. Frederiksen (1840-1905), idet der var tale om et område der "*meget snart*" ville få jernbane og hermed opleve en mangedobling af jordpriserne. Selv var han ganske vist i 1877 flygtet til USA fra en fallit af bemærkelsesværdige dimensioner i Danmark. Han var så nu, i Amerika, startet forfra med opkøb af kæmpemæssige, men meget billige jordarealer fra jernbaneselskaberne. Selskaberne havde fået jorden gratis af regeringen der i sin tur havde konfiskeret den fra indianerne. Det var disse arealer som Frederiksen nu udstykkede og med god fortjeneste videresolgte til indvandrerne i kraft af optimistiske salgsoptillinger og lovprisninger af den herlige og frugtbare natur. Alt kan læses i pjecen "*Land i Iowa*" som Frederiksen udgav i 1882 og som også ægteparret Larsen fik i hænde. Her blev danske nybyggere tilbudt gratis jord til skole, kirke, kirkegård, posthus og station samt "*billige lån og favorable tilbagebetalingsvilkår*" til køb af de resterende jordarealer.

Lokket af denne lovsang nåede de danske nybyggere i efteråret 1883 frem til ”Denmark” som de døbte det øde og ubebyggede område og begyndte at bryde den hårde præriejord, bygge gårde og skabe fællesfaciliteter. Blandt disse et posthus, som ægteparret Karen Marie og John Larsen skulle tage hånd om. De opdagede dog hurtigt, at myndighederne ikke blot krævede at postdistriktet hed noget, men at navnet var unikt og muligt at udtale på engelsk. ”Denmark” var således brugt for tit andre steder, mens ”Hjelmsøllille” og ”Tranekær” er umulige ord på engelsk. ”Ringsted” derimod, hvor ”Ring” betyder det samme på både dansk og engelsk og ”sted” forstås som ”stead”, blev godkendt af generalpostmesteren i Washington DC, der ved bevilling af 14. februar 1884 udnævnte John Larsen til Ringsteds første postmester. Jernbanen derimod trak det ud med, for sælgeren og långiveren N. C. Frederiksen gik nok engang fallit i 1888, mens nybyggerne sad tilbage med en stor, højt forrentet og kortfristet gæld.

Det lysnede først lidt da den nødvendige jernbane langt om længe blev lagt gennem ”Denmark” i 1899, ene og alene på grund af aktiv lobbyvirksomhed fra foreningen ”Danmarks Minde” som postmester Larsen havde stiftet i 1895 med det formål at ”fremme den danske befolknings interesser og velfærd”. Ægteparret Larsen og deres tre døtre kunne nu flytte posthuset ”Ringsted” 4 km. længere mod vest, hvor en helt ny stationsby – stadig med navnet ”Ringsted” - fik gader, banker, forretninger, kirker og en lokal ugeavis. Hvad kirker angik, fik man både en grundtvigsk og en missionsk, mens avisen desværre allerede i et af sine første numre kunne bringe nekrologen over John Larsen. Han døde den 2. september 1902 af lungebetændelse. Hans enke, Karen Marie Andersen og hendes tre døtre, Emma, Jensine og Dora blev dog boende i Ringsted og hvad jernbanen angik, blev den nedlagt først i 1950’erne.

Udvandringen fra Ringsted kommune i tal

Men selvom der altså ikke var nogen fra Ringsted på Sjælland, der købte direkte billetter til Ringsted i Iowa, lignede den lille by på prærien på en prik den lange række andre små danske bosættelser, hvor udvandrerne fra Midtsjælland slog sig ned i stort tal. Så stort at den oversøiske udvandring fra den nuværende Ringsted kommune i anden halvdel af 1800-tallet som allerede nævnt, var den overhovedet kraftigste på hele Sjælland. Regnet i forhold til befolkningstallet i 1890 udvandrede 13 % fra Ringsted kommune i årene 1868-1910; 10 % fra Sorø, Næstved, Vordingborg, Faxe kommuner og Københavns amt og by; 9 % fra Holbæk; Stevns 8 %; Kalundborg 7 %; Slagelse 6 %; Roskilde 5 %; Lejre, Køge og Odsherred 4 %, mens resten af de nuværende kommuner på Sjælland lå under 3 %. Kun Lolland og Guldborgsund kommuner nåede med 14 % højere. Tallene stammer i øvrigt fra den danske udvandrerdatabase, der bygger på politiets lister over solgte oversøiske billetter i Danmark 1868-1910, lister der indeholder oplysninger om udvandrernes navne, alder, sidste opholdssted, bestemmelsessted, dato, billetnummer – samt for danske skibe, skibsnavn.

UDVANDRING FRA RINGSTED KOMMUNE 1868-1910			
SOGN	UDVANDRERE	FT 1890	Udv %
Allindemagle	27	370	7 %
Benløse	73	808	9 %
Bringstrup	33	559	6 %
Farendløse	31	381	8 %
Gyrstinge	97	857	11 %
Haraldsted	202	1407	14 %
Høm	21	382	5 %
Jystrup	57	548	10 %
Kværkeby	24	1184	2 %
Nordrup	55	882	6 %
Ringsted	688	2464	28 %
Sigersted	71	554	13 %
Sneslev	76	731	10 %
Valsøllille	51	725	7 %
Vetterslev	60	511	12 %
Vigersted	27	774	3 %
Ørslev	163	656	25 %
	1756	13793	13 %

Målt på sidste bopæl var det tydeligt, at der var visse sogne der var mere udvandringsprægede end de øvrige, særligt *Ringsted, Ørslev og Haraldsted sogne*. Ringsted by- og landsogn havde 688 registrerede udvandrere hvoraf 86 % rejste til USA. Resten tog til Argentina 6, Queensland 34, Brasilien 16, Canada 21, Sydafrika 4; New Zealand 5. Ørslev sogn: adskilte sig dog ved kun at have 65 % af 163 udvandrere, der tog til USA. Resten rejste til New Zealand og Australien i 1870'erne. Haraldsted sogn havde til gengæld en udvandring på hele 95 % til USA af i alt 202, særligt præget af baptister der tog til Wisconsin. At der var særligt mange der tog hertil skyldtes helt klart, at baptisterne satte en kraftig og tidlig udvandring i gang fra Midtsjælland sådan som beskrevet i Pia Viscors bog ”*De drog til Racine. Den danske indvandring til Racine County, Wisconsin, USA*” (2007).

Den første store udvandrergruppe fra Danmark, marts 1848.

Baptismen, der var og stadig er den helt dominerende protestantiske trosretning i USA, nåede i oktober 1839 via Hamburg til København, hvor fra sekten, trods fængslinger, bøder og tvangsdåb, hurtigt spredte sig til Aalborg, Langeland, Bornholm, Slesvig og Vestsjælland. På Sjælland blandt andet fordi den meget aktive skolelærer i Venslev ved Holsteinsborg, Rasmus Sørensen (1799-1865) i 1841 udgav det første danske forsvarsskrift for baptisterne og fri religionsudøvelse. For Rasmus Sørensen var religionsfriheden helt afgørende i kampen mod de konservative autoriteter og et politisk mål for landbefolkningens underklasse, som han blev en af lederne for. Baptisterne selv viklede sig hurtigt ind i indbyrdes teologiske stridigheder, hvor en af fløjene var ”*Jansennitterne*” opkaldt efter den svenske vækkelsesprædikant Erik Jansson (1808-1850). Han var i 1846 rejst med 400 til Illinois og her skabte den første store svenske koloni, Bishop Hill, i Amerika. I Danmark fik bevægelsen sit vigtigste støttepunkt hos baptisten, gårdejer Lars Henriksen (1824-1892) i Skee Taastrup, Haraldsted sogn. Også herfra ville man søge friheden i Amerika, men hvordan? Det kunne Rasmus Sørensen svare skriftligt på efter at et regeringsforbud mod politisk mødevirksomhed på landet havde lukket munden på ham. På linje med vikingerne, skrev han nu, skulle nutidens

danskere, særligt de fattigste, der ikke kunne få fod under eget bord, søge jord og lykke i det fremmede, nærmere bestemt Wisconsin. Et område der netop i 1846, som det første amerikanske territorium (USA's 30. stat i 1848) startede en omfattende kampagne for at tiltrække nordeuropæiske udvandrere. Wisconsin aflønnede derfor udvandringsagenter i Europa - en af disse var Rasmus Sørensen - der kvitterede med en håndbog i udvandring og lovprisning af Wisconsin fra 1847. De mange møder der blev afholdt i denne forbindelse, slog så kraftigt an, at man, tirsdag den 21. marts 1848, den dag enevælden faldt og 3-årskrigen startede, kunne finde den første oversøiske udvandrergruppe fra Danmark nogensinde i Hamburgs havn. Den bestod af knapt 50 danskere, der forgæves ventede på rejselederen, Rasmus Sørensen.

Når han ikke var kommet til Hamburg men var blevet i København skyldtes det hans centrale rolle for enevældens fald og den pludseligt opståede chance for at gennemføre radikale jordpolitiske og sociale reformer i Danmark. Rejseselskabet måtte nøjes med Rasmus Sørensens 21-årige søn, Carl Jacob som rejseleder og man måtte i det hele taget improvisere sig frem. Det var således ikke muligt at rejse i en samlet gruppe, så man måtte finde ledige pladser på to forskellige, men små tremastede bark-skibe; britiske ”*Perseverance*” og tyske ”*Lessing*” der henholdsvis 30. maj og 3. juni 1848 nåede New York. Ankomstlisterne giver i øvrigt sammenholdt med kirkebøger og folketællinger fra Danmark mulighed for at bestemme hvem der deltog i denne første grupperejse til Amerika. Knapt den ene halvdel af deltagerne kom fra Midtsjælland, den anden halvdel fra Langeland. samt nogle få fra Lolland.

Efter ankomsten til New York fortsatte rejsen med hjuldamper op ad Hudson-floden, med tog fra Albany til Buffalo, samt herefter, atter med hjuldamper via Detroit, over de store søer – Erie, Huron og Michigan frem til Racine i Wisconsin. Her delte rejsegruppen sig stort set således, at familierne fra Langeland rejste nord på til egnen omkring Green Bay i Wisconsin, Brown County, hvor de allerede i juli 1848 grundlagde den første danske koloni i USA ”*Copenhagen*” i et nyoprettet township ”*Denmark*”. Sjællænderne derimod blev i første omgang i Racine ved vestbredden af Michigansøen. Hertil kom Rasmus Sørensen i øvrigt også i sommeren 1852 og udgav året efter, en omfattende og i Danmark meget læst beskrivelse af rejsens behagligheder og Wisconsins utallige lyksaligheder.

Racine og Chicago som springbræt til Vesten.

Næste gruppe fra Haraldsted og omliggende sogne tog afsted i april 1853 og nåede via Göteborg med det amerikanske barkskib ”*Jenny Pitts*” til New York den 25. juni 1853. Lederen var den svenske baptistpræst Frederik Olaus Nilsson (1809-1881) fra Halland, der efter at være blevet landsforvist fra Sverige i 1851 var fortsat som baptistleder i København til 1853. Religiøse fraktionsdannelser på Sjælland medførte dog, at han og mange andre valgte at udvandre og i alt drejede sig denne gang om 98 midtsjællandske baptister (fordelt på 18 familier) og 85 svenske (21 familier), hvis navne genfindes i ankomstlisterne til New York. Danskerne med kurs mod Racine i Wisconsin, svenskerne på vej til Minnesota. Dagbøger fra netop denne rejse blev i 1950'erne den vigtigste kilde til Vilhelm Mobergs romanserie ”*Utvandrarna*”. Ønsker man derfor en et lidt mere

dramatiseret historie om disse tidlige rejser, kan henvises til den bevægende fortælling om de fiktive udvandrere, Karl Oskar og Kristina fra Duvemåla, der jo på sæt og vis var med på Haraldsted-baptisternes rejse til USA.

Kort sagt, Racine og nabobyerne, blev en af de vigtigste ”udragningspladser” for de danske indvandrere, og ikke nødvendigvis baptister alene. Her kunne man komme, baptist eller ej, møde andre danske og få hjælp og arbejde indtil man havde lært det fremmede engelske sprog så godt, at man kunne rejse længere mod vest i jagten på lykke, jord og arbejde. I 1856 var der så mange baptister fra Midtsjælland i landområderne omkring Racine og i de nærliggende storbyer ved Michigansøen: Chicago og Milwaukee, at man kunne bygge det første danske baptistkapel i USA. I Raymond 15 km. vest for Racine. Nogenlunde samtidigt med at det første kapel i Danmark blev bygget i Vandløse (ved Store Merløse) for Skee-Vandløse baptistmenighed i Haraldsted og Taastrup, nord for Gyrstinge sø, hvor dåben foregik. Når man således både leverede udvandrere og skabte en voksende menighed hjemme skyldtes det, at det aldrig, som tilfældet var for mormonerne, blev en hellig pligt at udvandre. Men ønskede man at udvandre var det naturligvis til stor fordel at rejse i grupper og ved ankomsten få støtte fra landsmænd og trosfæller. Allerede fra 1864 var der hele to danske baptistkirker i Racine og herefter spredte bevægelsen, der var startet på Midtsjælland sig ud over den vidstrakte prærie mod vest. Byen havde særligt ligget centralt de første år hvor man kom sejlene nord fra over de store søer. Fra sidst i 1860’erne tog man i stedet toget hele vejen fra New York og kom derfor allerførst til Vestens store jernbaneknudepunkt, Chicago. Så netop herfra fortsatte langt de fleste danske indvandrere med jernbanerne, der spredte sig som en stor vifte vestpå til staterne Iowa, Minnesota og Nebraska – og om man ville efter åbningen af den transkontinentale jernbane, Union Pacific, den 10. maj 1869 - helt til Californien!

At hovedvægten for den tidlige udvandring fra Midtsjælland lå på baptister, betød naturligvis ikke, at der ikke også var en vis mormonudvandring, særligt fra Ringsted by, hvorfra der i hvert fald 1872-1890 udvandrede mindst 81 mormoner til Utah fordelt på 16 rejsegrupper. Netop disse grupper havde fået det langt lettere efter 1869. Mens de tidligere skulle gå på deres ben, kunne de nu tage toget til det forjættede land, Zion. Men i modsætning til Nordjylland og landets sydlige øer hvor det var mormonerne der havde dannet fortroppen og et massivt flertal af udvandrere de første årtier, var det for Ringstedegnens vedkommende baptisterne. Herudover afveg Midtsjælland fra resten af landet ved allerede tidligt at levere relativt 2-4 gange større antal udvandrere til Australien, New Zealand, Canada og Brasilien end hvad der var gennemsnittet i Danmark.

Amerikaneren der vendte hjem.

Mens vi delvist fra 1848 og mere fuldstændigt fra og med 1868 ved hvor mange og hvem der udvandrede fra Ringsted for at søge lykke i det fremmede, har vi ingen sikre tal på hvor mange og hvem der vendte hjem igen. Historierne om ”den rige onkel fra Amerika” der gerne fortalte om sin rigdom og succes i det fremmede er jo talrige. For Ringsteds vedkommende går historierne om ”Amerikaneren”, den ”fattige” skræddersøn Alfred Mortensen, der blev født i et hus på hjørnet af Torvet og Sct. Hansgade i Ringsted 10. april 1843 og døde som ”millionær” og som ejer af

Amtstuegården i Sct. Bendtsgade i Ringsted den 8. maj 1911. Efter sigende med en hoveddør der var beklædt med sølvdollarstykker for at vise hvor godt det var gået ham i Amerika. Det var også ham der lod ”Ringsted Børs” opføre i årene 1896-1897, den bygning der stadig i dag dominerer bybilledet omkring Torvet og syd for Sct. Bendts kirke. Politikens mangeårige chefredaktør, Henrik Cavling, ham der har givet navn til Cavlingprisen, omtaler ham også meget positivt i sin bog ”Fra Amerika” der udkom i 1897:

”Kendt over hele Vesten er Thingvalla-liniens Repræsentant i Chicago, Alfred Mortensen, der har sendt utallige Landsmænd i begge Retninger over Atlanterhavet. Mortensen ligger paa Sommerlejlighed i Ringsted og spadserer lige saa ofte paa Østergade i Kjøbenhavn som paa State Street i Chicago. Han har gjort Rejsen over Atlanterhavet 105 Gange”

Thingvalla-linien, var navnet på den danske og i øvrigt eneste skandinaviske Amerikalinje i årene 1880-1898 (herefter DFDS), transporterede i disse 19 år 149.000 rejsende vestover fra København til New York og 118.000 østover til Danmark. *Sommerlejligheden* var amtstuegården i Ringsted som han købte i 1886, men som ifølge folketællingen 1901 først blev fast bopæl fra 1896 med anmærkning ”fraflyttet Chicago i USA”. *Østergade* er Strøget i København således som *State Street* er hovedstrøget i Chicago og størstedelen af de *105 rejsler* kan faktisk dokumenteres. Det gælder også den første rejse, da han kom til New York den 13. april 1863 på det store amerikanske sejlskib ”*Elwood Walter*” hvor han ved ankomsten angav sin stilling som ”clerk”, altså kontorist! Da det var midt under borgerkrigen 1861-1865, blev skibet i øvrigt umiddelbart efter ankomsten rekvireret til transport af krigsmateriel. Herefter bliver oplysningerne, der refereres i artiklen om Alfred Mortensen på <http://wiki.ringstedhistorie.dk/> og som er hentet fra den monumentale ”*History of Chicago*” bd. 3, side 294 (1886) sværere at bekræfte fra andre kilder. Det er formentlig Alfred Mortensen selv, der har fortalt om sit liv til forfatteren Alfred Th. Andreas, hvis levebrød bestod i at skrive bøger om forskellige staters historie i Vesten og finansiere arbejdet ved at lade folk, der ville være kendte, betale for trykningen af elskværdige ”biografisk skitser” i bøgerne. Sådan som også Alfred Mortensen fik det og betalte for. Det er muligvis derfor, at beretningen om hans ledende rolle ved bygningen af den transkontinentale jernbane, Union Pacific, ikke kan bekræftes, da rollen normalt tillægges brigadegeneral John S. Casement! I hvert fald træffes Alfred Mortensen hverken i folketællinger eller vejvisere før han for første gang dukker op som saloon-ejer i Chicago i 1876 og de følgende år omtales som hotelejer og restauratør. Det foregår på det fashionable hjørne af Kinzie Boulevard og La Salle Street lige nord for Chicago River, hvor han indretter ”*Hotel Danmark*” som han efterfølgende annoncerer i aviserne som Chicagos bedste hotel! Gæsteprotokoller findes ikke bevarede, men ved folketællingen 3. juli 1880 kan man se, at hotellet den pågældende dag havde et personale på 18 personer og næsten 100 gæster fordelt på 21 indvandrerfamilier fra Danmark. Det var netop på dette tidspunkt han blev udnævnt til generalagent for Thingvalla-linien og på få år byggede et net på 400 underagenter op, spredt ud over hele USA. Han kalder sig fra midt i 1880’erne direktør for ”A. Mortensen & Co.” – hvor Company står for et samarbejde med partnere i New York og Minneapolis, samt for hans arbejde som salgsgent for de store jernbanelinjer der passerede eller havde Chicago som udgangspunkt.

På denne måde bliver Alfred Mortensen et slags symbol på selve mekanikken bag den store udvandring til Amerika. Han startede sin agentvirksomhed i Chicago først i 1870'erne, formentlig efter den store altødelæggende brand i Chicago i oktober 1871 og under den store genopbygning, modernisering og vækst der fulgte. Netop i disse år overtog dampskibene fuldstændigt sejskibenes tidligere rolle på Atlanterhavet og jernbaner blev bygget over alt i Nordeuropa og Nordamerika. Chicago blev det trafikale knudepunkt for denne udvikling og for den voldsomme strøm af indvandrere der koloniserede Nordamerika med udgangspunkt netop fra Chicago. Herfra drog de mod vest, stadig længere og længere langs jernbanerne, slog sig ned og producerede korn. Kornet blev fyldt på jernbanevogne og i skibe der tog østover mod Europa, hvor det billige og gode korn skabte landbrugskrise. Krisen i Europa drev herefter endnu flere udvandrere over Atlanterhavet og der blev derfor brug for endnu flere tog og skibe. Arbejdskraften til den ekspanderende landbrugsproduktion skaffede man for en stor dels vedkommende ved at sende forudbetalte billetter hjem til venner og bekendte. Mere end 35 % af samtlige billetter som Alfred Mortensens generalagentur i Chicago udstedte i 1880'erne var således "prepaid tickets" – forudbetalte billetter, der naturligvis accelererede udvandringen yderligere. Hele dette maskineri løb som smurt så længe der var billig og god jord at få, men da den slap op i 1890'erne gik det galt. USA blev ramt af krise, indvandringen faldt drastisk og i stedet oplevede man i Europa, herunder Danmark, et årti hvor industrialiseringen hjemme, ikke længere gjorde det så attraktivt at udvandre. Alfred Mortensen gode finansielle næse havde lugtet denne ændring allerede inden den kom. Han afhændede først i 1890'erne sine hoteller og agenturer i Chicago og vendte i 1896 endegyldigt tilbage til Ringsted og levede resten af sine dage som velhavende rentier.

Slutning

Den oversøiske udvandring fra Ringsted kommune, der startede i marts 1848 som en religiøst motiveret gruppeudvandring med politiske overtoner, lagde grunden for den på mange måder meget vellykkede danske udvandring til USA. Hidtil ukendt land på den anden side af oceanerne blev kendt gennem de mange breve der blev sendt hjem og der dannedes oversøiske grupper, der kunne tage imod nytilkomne hvoraf mange kom på billetter der allerede var blevet betalt af dansk-amerikanske slægtninge og bekendte. Den tidlige start betød, at Ringsted-området blev det kraftigste udvandringsområde på Sjælland allerede i sejskibenes tid og at udvandringen fortsatte med stor kraft, da dampskibe og damptog overtog transporterne. Derimod fik udvandringen til New Zealand, Australien og Brasilien ikke samme selvforstærkende forløb, så lidt som de områder i USA, der som Ringsted i Iowa, først sent fik jernbane. Overordnet set er det bemærkelsesværdigt, at selv et så begrænset område som Ringsted Kommune, der repræsenterer mindre end 1 % af den samlede danske udvandring, i virkeligheden er så repræsentativ at resultaterne kan benyttes til at belyse alle væsentlige træk og sammenhænge når det gælder historien om den store danske oversøiske udvandring mellem 1848 og 1914.

Kilder og Litteratur

For Danmarks vedkommende er de vigtigste kilder folketællinger og kirkebøger på www.arkivalieronline.dk samt de danske afgangslister på www.emiarch.dk. For Nordamerika, New Zealand og Australiens vedkommende særligt ankomstlister for en lang række havne, folketællingerne 1870-1940, pas, lægdsruller og aviser således som de lettest findes ved at søge på de relevante personnavne og data på www.ancestry.com. Jeg har benyttet wiki Ringstedhistorie <http://wiki.ringstedhistorie.dk>, men navnlig Pia Viscor: De tog til Racine (2007) Herudover har jeg brugt egne artikler om udvandringen fra forskellige dele af Danmark i de respektive by- og amtshistoriske årbøger. Kronologisk opført: Aalborg amt (1996); Frederiksborg og Ringkøbing amter (1996); Nordslesvig (1997); Bornholm (2000 og 2011); Skåne (2003); Vejle amt (2003); Randers amt (2005); Århus amt (2007); Thisted amt (2009); Maribo amt (2009 og 2010); Langeland (2011), Fredericia (2011), Køge (2012) og Himmerland (2013) – Disse artikler kan alle findes på min hjemmeside <http://henningbender.dk>